Tyrinėjimų metu aptikti 22 kapai su 28 visiškai išlikusiais arba apardytais griautiniais žmonių palaikais. Mirusieji laidoti P kryptimi žemėjančioje aikštelėje, smėlio grunte. Kapai aptikti $H_{abs}$ 130,16–127,69 m gylyje, dabartinio žemės paviršiaus altitudė – $H_{abs}$ 131,15–129,94 m. Mirusieji laidoti keliais lygiais (iki 3). Kapas Nr. 18 buvo grupinis: 3 mirusieji palaidoti viename lygyje, o dar vienas – po jais. Tai galėjo būti vienu metu palaidotos karo arba epidemijų aukos. Didžioji dalis kapų orientuota V kryptimi. Kapai Nr. 17b, 18a/3, 18b, 22 orientuoti R kryptimi. Mirusiųjų rankos sukryžiuotos dubens arba krūtinės srityje, kai kurių priglaustos prie šonų. Mirusieji laidoti mediniuose karstuose. Apie tai liudija gausiai randamų geležinių vinių su medžio liekanomis fragmentai. Kape Nr. 1 pilvo srityje aptikta žalvarinė diržo sagtelė, dubens srityje – žiedas. Kape Nr. 7a dubens kaulų srityje gulėjo Jono Kazimiero šilingas. Kape Nr. 17b mirusiojo kaklo srityje rastas varinis kryželis, puoštas reljefiniu ornamentu. Kape Nr. 22 mirusiojo krūtinės srityje aptiktas biloninis smeigtukas. Radiniai leidžia tirtąją senkapio dalį datuoti XVII a. II puse. Pagal turimus istorinius duomenis senkapis priskirtinas stačiatikiams. 1999 m. ištirta nedidelė senkapio dalis. Todėl nebuvo nustatytas jo dydis bei ribos. Tai galima būtų atlikti tolesnių tyrinėjimų metu.

Linas GIRLEVIČIUS

Investigations in Vilnius, at the crossroads of Polocko street and Kreivasis lane, in 1999

In summer of 1999, in plots No 9, No 10, No 11, No 12 and No 14 located at the crossroads of Polocko Street and Kreivasis lane, IMR did archaeological explorations. The area of 188 $m^2$ was explored. 22 burials with well-preserved and disturbed inhumations were found. According to the historical data and the burial items found, the burials are dating back to the second half of the 17$^{th}$ century.

Kęstutis KATALYNAS

## TYRINĖJIMAI VILNIUJE, KATEDROS AIKŠTĖJE

*Istorinės žinios.* Katedros aikštė susiformavo beveik 2 tūkstantmečius trukusios Vilniaus branduolio raidos vėlyvajame periode. Turimais duomenimis, šiame rajone pirmoji gyvenvietė atsirado erų sandūroje.

Tuomet buvo apgyvendinta Pilies (Gedimino) kalno viršuje esanti aikštelė. Kiek vėliau, apie II–III a., pirmosios sodybos pastatytos Pilies kalno PV papėdėje, ant smėlingo iškyšulio, giliai įsiterpusio į pelkėtą Vilnelės slėnį. II tūkst. pr. Vilniaus gyventojų skaičius labai išaugo, todėl dalis jų apsigyveno Altarijos kalvose ir dabartinio senamiesčio teritorijoje. Aplink Pilies kalną susiformavęs miesto branduolys (Žemutinė pilis) tuomet buvo įtvirtintas. XIV a. pab. keliuose istoriniuose dokumentuose minimi mūriniai Vilniaus įtvirtinimai. Aukštutinė ir Žemutinė pilys labai nukentėjo XIV a. pab., kryžiuočių puolimų ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kilusio pilietinio karo metu, tačiau nė karto nebuvo užimtos. Daug žalos padarė 1419 m. kilęs gaisras, kurio metu sudegė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto iždas, arklidės, Katedra ir varpinė bei daug kitų pastatų. Pilies neaplenkė ir kiti didieji Vilniaus gaisrai. Iš jų paminėtinas 1655 m. gaisras, kilęs Maskvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenei siaubiant miestą. XVIII a. pab. ir XIX a. vykę procesai neatpažįstamai pakeitė šią Vilniaus miesto dalį. Apie 1800 m. buvo nugriauti Valdovų rūmai. Pagal L. Stuokos–Gucevičiaus projektą rekonstruojant Arkikatedrą, nugriauta žymi dalis į ŠV nuo jos buvusių Vikarų namų. 1831 m. sukilimo metu Rusijos caro Nikolajaus I įsaku Pilies kalno papėdėje pradėta statyti II kategorijos tvirtovė. Įrengiant jos esplanadą (apšaudymo lauką), 1831, 1832 ir 1837 m. nugriauti visi aplink Arkikatedrą buvę pastatai, tarp jų ir Vyskupų rūmai, Lietuvos vyriausiojo tribunolo rūmai bei pilies vartai. Po truputį likviduota senoji Vilnelės vaga, juosusi Žemutinę pilį iš P ir V, o Kačergos upelis kanalizuotas. 1878 m. Vilniaus tvirtovė panaikinta, o iki 1884 m. – nukasti jos pylimai ir užpilti grioviai. Didesnė susidariusios tuščios erdvės dalis buvo apsodinta parku. Jo centre esančioje aikštelėje, į P nuo Arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčios, 1900–1903 m. pastatytas paminklas carienei Jekaterinai II (demontuotas 1915 m.). Šio amžiaus 4 dešimtmetyje buvo nuspręsta Katedros aikštę pertvarkyti. 1938 m. konkursą laimėjo architekto R. Guto projektas, tačiau, kilus Antrajam pasauliniam karui, jį įgyvendinti (1940 m.) teko architektui V. Landsbergiui–Žemkalniui. Tokia aikštė išliko iki mūsų dienų.

*Ankstesni tyrinėjimai.* Padriki duomenys apie Katedros aikštėje esantį kultūrinį sluoksnį ir statinių likučius gauti dar 1900 m., kasant duobę paminklo Jekaterinai II pamatams, tačiau užuominų apie medinius

grindinius ir 3,5 m gylyje aptiktą tunelį (veikiausiai kanalizacijos kolektorių; apie jų statybą aikštėje užsimenama dar XVII a. dokumentuose) negalima laikyti moksline fiksacija. 1938–1939 m. rengiantis aikštės rekonstrukcijai, buvo bandoma aptikti čia stovėjusių žymesnių pastatų liekanas. Šiems kasinėjimams vadovavo architektas W. Kieszkowskis. Jam pavyko aptikti 2 m gylyje buvusias Lietuvos vyriausiojo tribunolo rūmų rūsio 2 patalpas ir sraigtinius laiptus bei atkasti visą Vyskupų rūmų sienų perimetrą. Trumpas tyrinėjimų aprašymas ir nuotraukos buvo publikuoti žurnale „Wilno" (Kieszkowski W. Dzieje placu katedralnego w Wilnie, *Wilno*, 1939, Nr. 2). Tikslų rūmų likučių planą ir atskirų architektūrinių detalių brėžinius Katedros aikštės istorinių tyrinėjimų ataskaitoje 1988 m. pateikė istorikas S. Samalavičius (Samalavičius S. Vilniaus Gedimino aikštės istoriniai tyrimai, *PRI archyvas*, f. 5, b. 4475). 1942 m. spalio mėn. šalia Vyskupų rūmų 7×7 m dydžio plotą tyrinėjo J. Puzinas. Darbai buvo nutraukti, apie 2,3 m gylyje pasiekus pamatų banketę, o netrukus – ir gruntinius vandenis. Kurioje vietoje vyko šie tyrinėjimai, neaišku. Jų dokumentacija laikoma dingusia.

1978 m. tiesiant elektros kabelius naujametei eglutei, vėl buvo iš dalies atkastos Vyskupų rūmų liekanos, išmatuotos kai kurios detalės, pvz., šaudymo anga rūmų PV dalyje. Darbų metu (juos prižiūrėjo archeologas P. Tebelškis ir architektas N. Kitkauskas) apardytos kai kurios rūmų R dalies sienos (Kitkauskas N. Gedimino aikštėje 1978 m. atkastų XIV a. mūrinio pastato liekanų architektūriniai tyrimai, *PRI archyvas*, f. 5, b. 3087).

1996 m. archeologas G. Abaravičius tyrinėjo 400 m² dydžio plotą Katedros aikštės R dalyje, numatomo statyti paminklo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui vietoje. Aptiktas daugiau kaip 5 m storio kultūrinis sluoksnis su intensyvaus medinio ir mūrinio užstatymo liekanomis; sluoksnio apatiniai horizontai datuoti XIII–XIV a. (Abaravičius G. Vietos LDK kunigaikščio Gedimino paminklui Vilniuje, Katedros aikštėje, archeologinių tyrimų ataskaita, *LII Rankraštynas*, f. 1, b. 2702).

Tais pačiais metais aikštės P pakraštyje 100 m² dydžio plotą tyrinėjo archeologas G. Rackevičius (Rackevičius G. Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai Katedros aikštėje 1996 m., *LII Rankraštynas*, f. 1, b. 2671). Aptikta Žemutinės pilies pietinių vartų dalis su vienu iš dviejų čia buvusių bokštų bei gynybinės sienos fragmentas.

Tyrinėjimai nutraukti nepasiekus 3 m gylio, kadangi perkasą užliejo gruntinis vanduo.

*1998–1999 m. tyrinėjimai.* Prieš pradedant įgyvendinti Katedros aikštės tvarkymo projektą, reikėjo nustatyti čia esančio kultūrinio sluoksnio viršutinių horizontų būklę, struktūrą ir datavimą. 1998 m. iškasti 39 žvalgomieji archeologiniai šurfai ir 4 žvalgomieji archeologiniai pjūviai. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai buvo tęsiami 1999 m. Jų metu iškasti dar 43 žvalgomieji archeologiniai šurfai ir 7 pjūviai. Apibendrinant žvalgomųjų tyrinėjimų rezultatus, konstatuota, kad aikštėje esančio kultūrinio sluoksnio viršutinė dalis iki 0,8–1,4 m gylio, o kai kur – net iki 2,8 m yra suardyta, todėl galima nukasti projekte numatytą pašalinti viršutinį 0,65 m storio žemės sluoksnį, nepažeidžiant paminklosaugos reikalavimų. Minėtoji viršutinė kultūrinio sluoksnio dalis buvo nukasama rankomis, stebint archeologams, taip pat buvo atkasamos keičiamos kanalizacijos trasos ir drenažo kolektorius. Aptiktos pastatų liekanos, grindiniai bei kiti objektai buvo nuvalomi ir fiksuojami. Lygiagrečiai su archeologiniais vyko architektūriniai tyrinėjimai. Juos atliko R. Zilinsko vadovaujama architektų tyrėjų grupė. Į V nuo Arkikatedros, kur numatyta tiesti naujas komunikacijas, buvo atliekami pilni archeologiniai tyrinėjimai. Ištirti 2 bendro 128 $m^2$ dydžio plotai. Šių kasinėjimų metu aptiktas intensyvus kultūrinis sluoksnis su gerai išlikusiais XVI–XVII a. medinio užstatymo fragmentais, taip pat prie dabartinės T. Vrublevskio gatvės stovėjusio XV a. datuoto bokšto liekanos. Tyrinėjant pasiektas 3,2 m (plotas Nr. 1) ir 3,5 m (plotas Nr. 2) gylis, t. y. atitinkamai XVI a. pab. ir XVI a. 4–5 dešimtmečiais datuotini horizontai. Kultūrinio sluoksnio storis šioje vietoje yra nuo 4,4 m (prie Arkikatedros V portalo) iki 5,2–5,6 m (prie T. Vrublevskio gatvės).

Nukasant viršutinę 0,65 m storio kultūrinio sluoksnio dalį, atidengta nemaža mūrinių pastatų liekanų. Daugelis jų (Žemutinės pilies pietiniai vartai, Vyskupų rūmai, Vikarų namai, Lietuvos vyriausiojo tribunolo rūmai) jau buvo kasinėti anksčiau. Iš naujų radinių paminėtini aikštės ŠR kampe aptiktas XVII a. datuotinas akmenų grindinys ir XVI a. pastato siena su plytų grindimis bei į V nuo Arkikatedros atkasti Žemutinės pilies vakariniai vartai. Pastarieji iki šiol buvo žinomi tik iš istorinių dokumentų. Atidengus

dalies vartų komplekso pastatų sienų viršų, nuspręsta šioje vietoje kasti plotą Nr. 3. Ištirta, kad vakarinių vartų kompleksą sudaro dviguba gynybinė siena su moliu ir akmenimis užpildytu tarpusieniu (XIV–XVI a.), XVI a. pab. – XVII a. pr. datuotinas vartų pastatas bei dar vienas XVIII a. pr. datuotinas pastatas, kurio V siena kartu buvo ir šaulių galerijos atrama. Plote Nr. 3 pasiektas tik 2,8 m gylis, t. y. XVI a. vid. žemės paviršiaus lygis. Kultūrinis sluoksnis šioje vietoje yra apie 5,3 m storio.

Tyrinėjimų eigoje teko keisti susiformavusią nuomonę apie šios Žemutinės pilies dalies raidą. Pavyzdžiui, atlikus išsamius atidengtų Vyskupų rūmų pastato liekanų architektūrinius tyrinėjimus, konstatuota, jog tai ne Jogailos 1387 m. Vilniaus vyskupui dovanotas namas, o XV a. ant ankstesnio mūrinio pastato (ar pastatų) griuvenų statytų 4 gynybinių sienų atkarpos, vėliau panaudotos kaip rūmų išorinės sienos.

Katedros aikštės P pakraštyje ir žaliojoje zonoje 7 žvalgomaisiais pjūviais bandyta lokalizuoti čia buvusių mūrinių įtvirtinimų liekanas. Aptikti antrojo pietinių Žemutinės pilies vartų bokšto bei į R nuo jo buvusios XIV a. gynybinės sienos likučiai. Nepavyko aptikti vadinamajame Fiurstenhofo plane (XVIII a. I pusė) pažymėtos antrosios, XV a. datuotinos gynybinės sienos, spėjamai kirtusios Katedros aikštės PV kampą.

*Tyrinėjimų perspektyvos.* Žemutinėje pilyje iki šiol vyko nemažai didelio masto archeologinių tyrinėjimų: 1955–1960 m. prie Šv. Onos–Barboros bažnyčios, 1982–1996 m. Senojo arsenalo viduje ir jo aplinkoje, 1985 m. Arkikatedros rūsiuose, 1987–1998 m. Valdovų rūmuose ir greta jų, 1996, 1998–1999 m. Katedros aikštėje. Paradoksalu, tačiau šių kasinėjimų metu sukaupta milžiniška medžiaga išsamiau nenagrinėta, apsiribota keliais aprašomojo pobūdžio straipsniais. Todėl tikslinga artimiausioje ateityje riboti archeologinius tyrinėjimus Žemutinės pilies viduje, daugiau dėmesio skiriant ankstesnių tyrinėjimų metu gautų duomenų analizei. Tuo tarpu tiek Žemutinės pilies, tiek jos priešpilių įtvirtinimai (kaip ir greta Žemutinės pilies esanti Vilniaus senamiesčio dalis) beveik netyrinėti, apie jų raidą žinoma labai mažai. Itin perspektyvi archeologinių tyrinėjimų zona yra Katedros aikštės dalis į V nuo Arkikatedros, tarp XIV a. gynybinės sienos ir dabartinės T. Vrublevskio gatvės. Archeologinių kasinėjimų metu šioje zonoje galima atidengti ir ištirti čia buvusio XV a. priešpilio bokštą, gynybinę

sieną, gatvę nuo pilies vartų iki tilto per Vilnelės senąją vagą, greta gatvės buvusius medinius ir mūrinius XIV–XVIII a. pastatus bei tilto per Vilnelės senąją vagą liekanas.

Kęstutis KATALYNAS

Investigations in Vilnius, in Cathedral square

Before the renovation of the Cathedral, in 1998-1999 the archaeological surveys were done during which 82 test excavations and 11 sections were done. It was stated that in the larger part of the Cathedral square the cultural layer is destroyed. To the west of the Cathedral, where new communications were planned to be installed, detailed archaeological explorations were done during which the area of 128 $m^2$ was explored. The intensive cultural layer of 5,6-m with well-preserved fragments of defensive towers, walls, brick and wooden buildings dating back to the $15^{th}$-$17^{th}$ centuries were found. On the southern edge of the Cathedral square, remains of the second tower of the southern gates of the Lower Castle and of the defensive wall of the $14^{th}$ century were localised.

Antanas KAVALIAUSKAS

## MAŽOS APIMTIES TYRINĖJIMAI VILNIUJE, ŠV. IGNOTO G. NR. 4/3, 1999 M.

1999 m. gegužės mėn. Vilniuje, Šv. Ignoto g. Nr. 4/3, dėl susidariusios avarinės situacijos perklojant dujotiekį, buvo numatyta iškasti 875 cm ilgio, 60–70 cm pločio ir iki 120 cm gylio tranšėją bei 200×210 cm dydžio, 160 cm gylio prieduobę. Šių žemės kasimo darbų metu tranšėjos ir prieduobės vietose pagal MAK 1999 04 30 patvirtintą programą atlikti mažos apimties archeologiniai tyrinėjimai.

Tranšėjos vietoje betono trinkelėmis iškloto šaligatvio paviršius fiksuotas $H_{abs}$ 107,38 m. Tranšėja tęsėsi ŠR–PV kryptimi palei namo Šv. Ignoto g. Nr. 3 (restoranas „Stiklių bočiai") ŠR sieną.

Tranšėjos PV galas rėmėsi į šaligatvio kraštą prie Šv. Ignoto g. važiuojamosios dalies. Tranšėja kasta esamos dujotiekio trasos vietoje, todėl archeologinių tyrinėjimų metu po betono trinkelėmis, visu tranšėjos ilgiu tiesiant dujotiekį, stebėtas permaišytos, pilkos žemės sluoksnis su smulkių